

LOVAS LILLA-SOMOGYI ZSOLT

BÁBTÁR SZÜLETIK

A VÁNDOR BÁBJÁTÉKOSOKTÓL A REMSEY CSALÁDIG

„A bábszínház nem kicsinyített színház. Anyaga, méretei, technikája, korlátai és lehetőségei öntörvényű világot teremtenek számára.”

(Belitska-Scholtz Hedvig)

TA Petőfi Irodalmi Múzeum – Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet (PIM-OSZMI) Bábtárának egyedüli közgyűjteményként feladata a magyar bábművészet emlékeinek gyűjtése, őrzése, feldolgozása és bemutatása. Története az 1960-as évek végén kezdődött. Ekkor került az intézménybe Belitska-Scholtz Hedvig, aki kiemelkedően fontosnak érezte, hogy a magyar bábjátszás emlékei is helyet kapjanak a múzeum gyűjteményében. Ebben a folyamatban jelentős sikert hozott az 1970-es év – ezt tekintjük a Bábtár megalakulása évének –, ekkor vásároltuk meg Rév István Árpád (1898–1977) Nemzeti Bábszínhátnak emlékeit, valamint ekkor kerültek letétbe a Korngut-Kemény és a Hincz család, a két legjelentősebb vásári bábjátékos dinasztia kollektívái.

TA módszeres gyűjtésnek és vásárlásnak köszönhetően 1973-tól külön Bábtárról beszélhetünk. A gyűjtemény ezen első darabjait 1970-ben Szentendrén, majd 1975-ben Berlinben és 1976-ban a bábjátszás nemzetközi központjában, a franciaországi Charleville-Mézières-ben állították ki. Kiemelkedő volt az 1974-es tihanyi tárlat, amely különböző magángyűjtemények bevonásával jöhetett létre. [1] Ezek egyike Óhidy Lehel (1925–1977) bábművész hagyatéka volt, aki minden tárgyi és írott emléket, forrást rendkívüli alaposággal gyűjtött. Öröksége 196 báb, 1078 plakátot, 2600 fotót, tervrajzokat, diákat, szöveggönyveket, iratokat felölelő műtárgygyűjteményből áll, és 1979-ben vásároltuk meg. Neki köszönhetjük, hogy az 1900-as évek elejétől fel-fellángoló művészi bábkezdemnyezések emlékeit őrizhetjük. Az 1970-es években a korábbi letétek gyűjteménybe emelése mellett az új anyagok feltérképezése kijelölte a két legfontosabb gyűjtési irányt: a vásári és a művészi bábjáték emlékeinek körét.

az új anyagok feltérképezése kijelölte a két legfontosabb gyűjtési irányt: a vásári és a művészi bábjáték emlékeinek körét

bábtársulatában olyan típusfigurák találhatóak, amelyek közt bármilyen darab szerepeit szétoszthatta

olyan marionettegyüttest hozott létre, amelyen egy évszázad bábjátársulásának forma-, műsor- és stílusváltozásai kísérhetők nyomon

¶ A háromgenerációs Hincz családtól származnak a gyűjtemény legrégebbi bábjai. A több mint száz darabból álló bábegyüttes első darabjai a dinasztiaalapító Hincz Adolftól (?–1862) maradtak fenn. Feljegyzések szerint ő a 19. század közepétől mint artista, képmutogató, panoráma- és bábszínház-tulajdonos járta az országot. Bábtársulatában olyan típusfigurák találhatóak, amelyek közt bármilyen darab szerepeit szétoszthatta. Fia, Hincz Gusztáv (1843–1892) ezért csak néhány figurával gyarapította apja bábegyüttesét. Tőle származnak a speciális metamorfózis marionettek, mint a Léghajósnő vagy a Széteső halál, és nála jelennek meg a kesztyűs bábok is. Az örökséget az unokák, Hincz Katalin (1880–1905), majd Hincz Károly (1885–1953) vitte tovább. Károly nagyapja hagyatékát mintegy megötszörözve olyan marionettegyüttest hozott létre, amelyen egy évszázad bábjátársulásának forma-, műsor- és stílusváltozásai kísérhetők nyomon. A városligeti Első Magyar Bábszínház tündöklésének az államosítás vetett véget.

¶ A város másik végén, a Népligetben működött a Korngut-Kemény család. Korngut Salamonról (185?–1930) mint cirkuszigazgatóról, bűvésztől és bábszínház-tulajdonosról a 19. század végéről maradtak fenn adatok. 1912-ben fiával, id. Kemény Henrikkel [2] (1888–1945) megalapította a Columbia Magyar Mechanikai Színházat. Első letelepedési szándékuk csak kísérlet maradt, 1926-ig vándorbábosként járták az országot, végső otthonuk a Mutatványos téri Bódé lett. A család második generációjából egyedül Henrik vitte tovább a bábos hagyományt, nevéhez kötődött a Kemény Bábszínház virágkora. Kesztyűs és marionett játékokra alkalmas színpadán általában egyszemélyes előadásokat tartott. Általa nyert mai napig tartó népszerűséget a Vitéz László-figura. Játéktípusa és művészete fia, ifj. Kemény Henrik (1925–2011) tevékenységében élt tovább. Intézetünk a hagyaték mintegy negyven darabját őrzi, köztük a legelső Vitéz László-figurát.

¶ Az első komoly irodalmi és képzőművészeti háttérrel induló szerveződés Orbók Loránd (1884–1924) Vitéz László Bábszínháza volt. Az 1910-től időszakosan működő bábszínház kezdetben Rónai Dénes [3] Váci utca 17. szám alatt működő fényképészműtermében játszott. Bár a színház nevét a vásári

*Korngut Salamonról (185?–1930) mint cirkuszigazgatóról,
bűvészeiről és bábszínház-tulajdonosról a 19. század végéről
maradtak fenn adatok.*

komédiás alak adta, Orbók és munkatársai – többek között a muzeológus-történész Bevilaqua-Borsodi Béla, aki a bábjátás elkötelezett híve volt – kísérleti művészsínházat hoztak létre. Támogatóik között ott volt a Nyugat első nemzedéke, Babits Mihály, Ignó, Móricz Zsigmond, Kosztolányi Dezső. Orbók 1914-ben a világháború kitörésekor Franciaországban tartózkodott, deportálták, majd Spanyolországba szökeve ott kezdett új életet. Drámaíróként nemzetközi sikereket ért el Lorenzo d' Azértis néven. Bábjait magával vitte – a színhagyomány szerint azokkal temették el negyvenévesen. Az Óhidy-hagyatékban azonban fennmaradt a Bajazzo előadás címszereplőjének kesztyűs bábja, Muhits Sándort Bajazzo feltámadása című, a bábjáték egyik jelenetét ábrázoló alkotása, Violon király feje, néhány fénykép és kéziratok az első művészi bábszínház előadásairól.

¶ Nemzetközi viszonylatban talán a leghíresebb bábművésznünk „a modern bábjáték atyjaként” [4] emlegetett Blattner Géza (1893–1967). Magyarországi működése 1919 és 1925 közé tehető, alkotótársai közé tartozott Rónai Dénes, Wallhausen Zsigmond és Detre Szilárd. A Wayang Játékok című előadás emlékei közül meghívókat, műsorfüzetet, szövegkönyveket és fényképeket őrzünk. Már Magyarországon létrehozta új bábtypusát, amit a Franciaországban tökéletesített billentyűs marionett elődjének tekintünk. [5] 1925-ben Párizsban telepedett le. Az Arc-en-Ciel (Szivárvány) nevű avantgárd bábszínház társulata főként magyar képzőművészekből állt, munkatársai között ismét ott volt Detre Szilárd, Walleshausen Zsigmond, valamint Kolozsvári Zsigmond, Fried Tivadar és A. Tóth Sándor. A Bábvár gyűjteménye több André Kertész-felvételt őriz a csoport munkásságáról. Indulásuk és befutásuk az UNIMA [6] 1929-es megalakulásakor tartott kongresszusra tehető. Legnagyobb sikerüket az 1937-es Párizsi Világkiállításon aratták, *Az ember tragédiája* francia nyelvű előadásával.

az Arc-en-Ciel
(Szivárvány)
nevű avantgárd
bábszínház
társulata
főként magyar
képzőművészekből
állt

A. Tóth Sándor bábiterve
OSZMI

Bodor Aladár faragott bábféje
OSZMI

Bábok a Hincz-dinasztia hagyatékából
OSZMI

egy lapos elemekből
rétegzett, harsány
színfoltokkal festett,
szinte kubista
remekmű

Blattner színházának bábjai közül a gyűjteménybe kerültek többek között *A halász és Hold ezüstje* marionett-előadásának figurái, a második világháború nélkülezéseit közt maradvány anyagokból született kesztyűs báb, az *Ideák sűgőnője* és *Az őrdög fűrfangja* című darab címszereplője: egy lapos elemekből rétegzett, harsány színfoltokkal festett, szinte kubista remekmű.

¶ A. Tóth Sándor (1904–1980) festőművész 1929-ben csatlakozott az Arc-en-Ciel alkotó csapatához. Munkásságát olyan előadások fémjelzik, mint az *Icipici házacska*, *A katonák parádéja* és *Az utca* vagy a *Kezek*. Bár 1931-ben hazatért, a szakmai kapcsolat 1937-ig, a barátság pedig Blattner haláláig megmaradt. Számos előadáshoz készített terveket, bábokat, a 1937-es *Az ember tragédiájában* az egyiptomi színt tervezte – az ehhez készült rajzai közül több a Báltárban található. Hazatérve Pápán telepedett le, és itthon is megeremtette bábos repertoárját. Jellegzetes, egyedi stílusú kesztyűbábokat tervezett és készített olyan előadásokhoz, mint a *Ludas Matyi*, *A három kívánság* vagy Balázs Béla *A halász és a hold ezüstje* című művéből készült bábjáték. Ezek közül több a Báltár gyűjteményét gazdagítja. Jelentős szerepet vállalt a hazai cserkészmozgalomban, ennek emléke Ubul és Elek figurája, akik még Párizsban születtek (ruhájukat Blattnerné varrta). A két figura „a mindennapi diák- és cserkészélet tanulságos történeteit” mutatta be „pedagógiai bábjáték” keretében. [7] A. Tóth bábos törekvései-kezdeményezései az 1947-et követő politikai változások miatt szorultak háttérbe.

¶ A két világháború között itthon is fel-fellángolt a bábszínház körüli lelkesedés. 1935-ben Jaschik Álmos (1885–1950) grafikus, a Nemzeti Színház vezető jelmez- és díszlettervezője lett az alakuló Művészi Bábjátékok Barátainak Egyesülete elnöke. 1936-ban Fajankó Művészek Bábszínháza néven próbáltak játszóhelyet nyitni. A kezdeményezésről a *Színházi Élet* is beszámolt, több művész rajzait-alkotásait reprodukálva. [8] Jaschik néhány marionett-terve fennmaradt, a *Panci-Manci* és a *Cinkotai kántor* című mesék alakjai, valamint bábfejtervek kerültek a gyűjteménybe. Jaschik bábjai sajnos elvesztek vagy lappanganak.

Jaschik bábjai
sajnos elvesztek
vagy lappanganak

Báb az Arc-en-Ciel színházából.
OSZMI

- ¶ Büky Béla (1899–1983) hagyatéka, 44 kesztyűsbáb, 276 árnybáb, 67 terv több részletben – 1973 és 2004 között – került a PIM-OSZMI birtokába. „A magyar glóbuson Büky Béla az első, aki a bábjátékot, mint pompás előadóművészeti eszközt a magyar népi kultúra terjesztése és továbbvitele érdekében sikerrel alkalmazta” – írja az ismeretlen újságíró a művésztől tízéves jubileuma alkalmából. [9] A festőnek induló Büky az 1920-as évek közepétől foglalkozott bábjátéssal, 1936-ban megjelent gondolatait összefoglaló *Magyar Játék* című kötete, amelyben közreadta az *Egyszer egy királyfi*, a *Kitrákotty* mese, Arany János *A fülemiléjének átdolgozását* is. A későbbiekben is ragaszkodott a magyar szépirodalom és regék, székely balladák feldolgozásához. Kesztyűs bábjai jellegzetes szemükkel egyéni karaktert kaptak, igazán azonban az árnyjáték területén bontakozott ki. A Tücsök és a hangya figuráival tette első lépéseit, hogy olyan műveket is feldolgozzon a paraván mögött, mint Arany János *A walesi bárdok* című balladája.
- ¶ A bábjátékban rejlő nevelési lehetőségeket a magyar cserkészmozgalmon belül is meglátták. Bodor Aladár (1880–1951) egyetemista korától foglalkozott bábjátékkal, az 1910-es évek elején Párizsban járt Orbókkal, már megszerette ezt a művészi formát – ott vásárolta első bábfejeit is. Először felesége, Czeke Vilma kérésére faragott bábfejeket, majd megkezdődött azok üzemi sokszorosítása is. A második világháborúig 38 típust gyártottak. A Cserkész Szövetség felkarolta a kezdeményezést, a szervezet adta ki 1942-ben *Bábszínháték* című könyvét, amely alapismeretek mellett 58 színdarabot tartalmazott, és a 34 tagú „bábszínhátékszínházot” is megvételre kínálta. A Bábvárban alkotásai közül 25 eredeti faragott darabot és 33 gipszmásolatot őrzünk. A második világháború után a vállalkozás véget ért.
- ¶ Szokolay Béla (1891–1959) az 1930-as évektől vállalt intenzív szerepet a hazai bábművészet megteremtésében és szervezésében. Részt vett a bábjáték műfajának propagálásában, 1933-ban például a Magyar Műhely Szövetségben szervezett Vitéz László-történetpályázatot és bábjátékpropaganda-kiállítást. [10] 1935-ben részt vett a Művészi Bábjátékok Barátainak Egyesülete szervezésében, és állandó kiállításon mutatta be

Bár a színház nevét a vásári komédiás alak adta, Orbók és munkatársai – többek között a muzeológus-történész Bevilaqua-Borsodi Béla, aki a bábjátszás elkötelezett híve volt – kísérleti művészszínházat hoztak létre.

saját és munkatársai bábfejeit. Ebben az időszakban saját előadásokat szervezett, kesztyűs bábokat és marionetteket is tervezett – kollekciójából hús darab került a gyűjteményünkbe. Ezek közül a legérdekesebbek a három ördög figurája, pirosban, kékben és zöldben és Münchhausen három életkorban is megalkotott marionettsorozata. A második világháborút követően Petőfi Színház néven szervezett stúdiószínházat „kísérleti” bábelőadásokhoz, majd a Népművelési Intézet keretein belül szervezett bábos tanfolyamokat. 1954-ben írt *Marionett* című kézírata ma a Báltár tulajdona.

¶ Első állandó kőbábszínházunk végül 1941-ben nyitott meg egy nagyon kitartó és hatalmas vállalkozókedvvel megáldott férfinak köszönhetően: Rév István Árpád (1898–1977) szervezte és járta ki, hogy a Podmaniczky utcában megvalósíthassa gyerekkori álmát, és megnyissa Nemzeti Bábszínhátját. Rév szinte teljes hagyatéka a múzeum birtokába került, így rekonstruálható a teljes életpálya és a színház működése is. A művész számos szabadalma között szerepelt egyedi bábtechnikája is: a mechanikus botbáb. A báb testében rúd helyezkedik el, amelynek végén a szemeket és száját mozgó csapok és billentyűk találhatók, így a báb csaknem realiztikus élményt nyújt. A színház nyitóelőadása és legnagyobb sikere a *Toldi* volt, de játszott többfelvonásos klasszikus drámát, kabaréestet, népmesét és operát is. A háborút követően a színház még tartott néhány előadást, azonban hamarosan bezárták, majd anyagának egy részét államosították. Ekkor tűnt el a bábok jelentős része, de fennmaradtak az előadások díszletei és kellékei, a bábok kosztümjei, kiegészítői – parókák, szemöldökök –, szövegek, jegyzetek, hivatalos iratok tömege. Rév a háborút követően nem jutott színházhoz, Báboskönyvét 2018-ban rekonstruálták a Báltár munkatársai.

a művész számos szabadalma között szerepelt egyedi bábtechnikája is: a mechanikus botbáb

A Kornygut-Kemény család Vitéz Lászlója
OSZMI

Marionettbáb terve az Arc-en-Ciel színházából
OSZMI

¶ A bábtár képzőművészeti gyűjteménye – amely a terveket és bábosok képzőművészeti alkotásait őrzi – olyan különlegeségeket is magáénak tudhat, mint Divéky József (1887–1951) terveit. Divéky a bécsi szecesszió legismertebb művészcsoportjának, a Wiener Werkstättének volt a tagja. Az elsősorban grafikusként működő művész szenvedélye lett a bábszínház, saját önéletrajza szerint először 1913-ban Brüsszelben alapított marionettszínházat, melynek bábjait, színpadát is maga tervezte. A második világháborút követően Sopronban telepedett le, ahol szerette volna újra felépíteni bábszínházat. Ennek leírása és tervei a Bábtár gyűjteményébe kerültek. A szöveget egy színház részletes terveivel és két marionettbábtervvel – Jancsi és Mariska népi alakjával egészítette ki.

¶ A gödöllői Remsey család bábjátékos törekvéseit két korszakra oszthatjuk. Az első 1934–35-re tehető, mikor a mindössze 14 éves Remsey Iván kezdeményezte a családi bábszínház létesítését. Az így megalakult Tóbiás Bácsi Színházában variétszerű előadásai során helyzetgyakorlatokat, mutatványokat, mozgásra építő rövid számokat dolgoztak ki. A bábok a második világháborúban megsemmisültek. A Bábtárban őrzött bábok a Remsey Marionettszínház második korszakából származnak, mely 1947-től 1953-ig tartott. Ezzel egy olyan kitartó családi vállalkozás indult el, amely az országos bábmozgalom és az államosítás ellenére ideológiamentes művészeti tevékenységet folytatott, megőrizve függetlenségét. A korszak propagandacélú elvárásainak megfelelő zsákbábszínház helyett a művészi bábjáték hagyományait állították követendő példának; a marionett-technikánál és a karikatúrisztikus ábrázolásmódnál maradtak. Repertoárjukban korábbi mintára megmaradtak a helyzetgyakorlatok, valamint helyet kapott két keleti témájú mesejáték, továbbá gyermekeknek szóló bábjátékok és tanító célzatú bohózatok is.

*egy olyan kitartó
családi vállalkozás
indult el, amely
az országos
bábmozgalom és az
államosítás ellenére
ideológiamentes
művészeti
tevékenységet
folytatott,
megőrizve
függetlenségét*

1935-ben Jaschik Álmos (1885–1950) grafikus, a Nemzeti Színház vezető jelmez- és díszlettervezője lett az alakuló Művészi Bábjátékok Barátainak Egyesülete elnöke.

A báb testében rúd helyezkedik el, amelynek végén a szemeket és száját mozgató csapok és billentyűk találhatóak, így a báb csaknem realiztikus élményt nyújt.

- † A második világháborút követően a színházak államosításával és ideológiai okokból a korábbi nagy bábosnemzedék háttérbe szorult. Sokuk számára a Népművelési Intézet nyújtott lehetőséget, hogy tapasztalataikat összegezzék, és átadják a fiatal „profi” művészeknek és az egyre jelentősebben kiteljesedő amatőr bábmozgalomnak. A Népművelési Intézet iratanyagának jelentős része a PIM–OSZMI birtokába került, ezek fontos dokumentumai az 1950–60-as évek művészeti elképzeléseinek. Ennek ellenére gyűjteményünkben meglehetősen hiányos az 1945-öt követő bábművészeti anyag. Az 1949-ben alakult Állami Bábszínház, az 1992-ben megnyitott Kolibri Színház, majd az 1980–1990-es években létrejövő vidéki bábszínházak nagy figyelmet fordítanak múltjuk, előadásaik tárgyi emlékeinek őrzésére – így a Bábtárba csak csekély számban kerültek be az elmúlt évtizedek bábjai-bábtervei. Az utóbbi néhány év lehetőséget adott ezen hiányosságok pótlására, így megkezdődött a kortárs alkotók munkásságának tervszerű gyarapítása.
- † Sajnos Óhidy Lehel álma, az önálló és állandó bábtörténeti tárlat megszületése még várat magára, ennek ellenére kiemelkedően fontos feladatnak érezzük, hogy a gyűjtemény anyagát minél alaposabban és sokszínűbben mutassuk be. Időszaki kiállításaink a Bajor Gizi Színészmúzeumban, a Petőfi Irodalmi Múzeum épületében és számos vidéki helyszínen általában évfordulókhöz kapcsolódnak, kiemelkedő művészegyéniségeket mutatnak be, vagy egy-egy bábszínház történetét mesélik el. Digitális adatbázisaink állandóan rendelkezésre állnak. A tudományos feldolgozás hozzáférhetőségét segíti a Bábtár sorozat, amelyben a PIM–OSZMI közreadott már antológiát, rekonstruált báboskönyvet éppúgy, mint életrajzi kutatást. [11] Rendszeres őszi konferenciáinkkal a tudományos diskurzust szeretnénk serkenteni. A Bábtárban dolgozni állandóan sokszínű és összetett kihívások elé állít minket.

- [1] A *Vásári és művészi bábjátszás Magyarországon* című tárlatot Belitska-Scholtz Hedvig rendezte azzal a céllal, hogy a muzeológia és társadalomtudományok körébe egy új ágat, a bábművészetet emelje.
- [2] Id. Kemény Henrik 1912-ben magyarosította nevét Korngutról Keményre.
- [3] Rónai Mihály András 1976-os visszaemlékezése szerint. Rónai (Rónay) Dénes (1875–1964) fényképész, filmrendező, művészetpártoló volt. 1908-ban nyitotta meg budapesti műhelyét a Váci utcában. 1909 és 1918 között aktívan támogatta a magyar művész bábjáték ügyét.
- [4] Henryk Jurkowski: *Blattner Géza. A modern bábjáték atyja*. Art Limes. Báb-tár VI. 2008. 3., 5–11.
- [5] Lőrinc László: *Blattner. Egy bábos életútja*. Báltár 2. OSZMI, 2014., 49. Sajnos eredeti billentyűs marionett nem maradt fenn, de a szabadalmi papírok és korabeli fényképek alapján 2007-ben Lellei Pál bábkészítőmester rekonstruálta az egyedi technikát.
- [6] Union Internationale de la Marionette (Nemzetközi Bábművész Szövetség).
- [7] Tóth Gábor Sándor: *A. Tóth Sándor*. Püski Kiadó, Budapest 2000., 140.
- [8] Faragó Baba: Fajankó a Belvárosban. *Színházi Élet*, 1936. 11. sz., 75–77. A reprodukált alkotások között van Szunyoghné Tüdős Klára *Margaréta* című bábterve, Pekáry István „parasztbábu”-terve, Aba Novák Vilmos „képviselő” bábterve, Biai Föglein István apród bábúja, Jaschik Álmos díszletterve és Benedek Kata marionett-terve az „Egyszeri királyfi”-hoz, és Szokolay Béla négy bábfigurája.
- [9] (v. d.): A bábjáték a magyar népművelés szolgálatában. *Magyarország*, 1942. febr. 28., 8.
- [10] (dió): Vitéz László ördöggel csatázó bábszínész falura megy meséért. *Budapesti Hírlap*, 1933. júl. 8., 7., illetve IV. Lakberendezési és Háztartási Vásár. *Magyar Ipar*, 1933., 8–10. sz., 50.
- [11] A Báltár sorozatnak eddig négy kötete jelent meg, a Galántai Csaba által jegyzett *A Vitéz László Színházról a Nemzeti Bábszínhájtól – Magyar bábművészeti antológia* (2012), Lőrinc László: *Blattner – Egy bábos életútja* (2014, 2017), Balogh Géza: *Fejezetek a bábjáték történetéből* (2015) és a *Bábosok könyve – Rév István Árpád képeskönyve* (szerkesztők-szerzők: Hutvágner Éva, Lovas Lilla, Simándi Katalin, 2018).

